

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כב, תשל"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

“עברית בעברית”

בחינת מהותה, מקורה ודרך התהוותה

א. הבעיה

שיטת “עברית בעברית” נתחדשה במתודיקה של הוראת הלשון בשלהי המאה התשע-עשרה, בזמן שהחלה הרפורמה בהוראת לשונות מודרניות באירופה. כשם שבתחום הוראת הלשונות ההן נחשבה ה־שיטה החדשה, ילידת הרפורמה, למהפכה במתודיקה של הוראת לשונות, כך נחשבה “עברית בעברית” למהפכה בהוראת העברית. סמיכות הזמן בשידוד מערכות בהוראת לעזים ובהוראת עברית מעוררת את שאלת הזיקה בין שני תהליכים אלה: האם החידוש בהוראת העברית הוא תוצאת חיקוי הרפורמה במתודיקה הכללית או הושפע מזו? או שמא אין כאן זיקוי, אף לא השפעה עניינית ישירה, וסמיכות הזמן אינה מלמדת אלא על התפתחות מקבילה, לפחות בראשית שתי התנועות הללו? – פדי להשיב על שאלות אלה עלינו לחקור תחילה את מהות התנועות, את דרכי התהוותן ואת פיוני התפתחותן. כפי שנראה להלן, קיימת אי-בהירות לא-מועטת ביחס לבחינות אלה בשתי תנועות הרפורמה. לאחר ברור הבעיות בכל אחת מן התנועות נברר, אם אמנם הייתה קיימת זיקת-גומלין ביניהן, ואם כן – מה טיבה.

ב. הרפורמה בהוראת לשונות

בשלהי המאה התשע-עשרה חל שינוי רדיקאלי במתודיקה להוראת לשונות. שינוי זה מכונה לעתים "מהפכה בהוראת לשונות", שכן עד לאותה תקופה הייתה מקובלת במשך דורות רבים "שיטת התרגום" לגוניה פשיטת הוראה יחידה בכל העולם התרבותי: על-פי שיטה זו לימדו כבר בין וברומא, ואף אבותינו לימדו לפיה עברית עד לרפורמה. שיטת ההוראה, שנוצרה כתוצאת הרפורמה, ידועה במספר שמות – מהם שמות נרדפים, ומהם שמות של שלבי התפתחות שונים בשיטת ההוראה החדשה, שרבים משתמשים בהם ללא הבחנת השלבים, כאילו היו אף הם שמות נרדפים. מן הדין אפוא לברר לא רק את מהות המהפכה בהוראת לשונות מודרניות, אלא גם את שלבי המהפכה ואת השינויים, שחלו בשיטת ההוראה החדשה אנב הנהגתה במקומות שונים בעולם.

שיטת התרגום הייתה לפנים, כאמור, השיטה המקובלת בהוראת לשונות קלאסיות ומודרניות. אמנם בתקופות שונות, ביחוד מראשית המאה השש-עשרה, ביקרו פילוסופים ומחנכים שיטה זו, אף הציעו הצעות לתיקון הוראת לשונות, אלא שדברי ביקורת אלה עם הצעות התיקון לא הצליחו לערער את תוקפה של השיטה הנהוגה, אם כי יש להניח, שהאפקט המצטבר של דברי הביקורת תרם את חלקו להפעלת הרפורמה שבשלהי המאה התשע-עשרה. ויש שאפשר אף להפיר בהשפעת דברי ביקורת אלה על אנשי רוח בתקופות

מאוחרות יותר, ותקופת הרפורמה בכללן, כפי שנראה להלן לגבי ג'ון לוק, וילהלם ויאטור ואחרים.

מן המאה השש-עשרה, שהתגברה בה ההתנגדות לשיטת ההוראה המקובלת, נדגים את הביקורת בדבריהם של לוטר, מונטין ומלאנכטון. מרטין לוטר (1483–1546) עמד בתוקף על הנחתו, שבלימוד לשון "אין צורך בתרגול רב של כללים".¹ פיליפ מלאנכטון (1497–1560), עוזרו ותומכו של לוטר, שכינהו "מורה הגרמנים", שלל את האפשרות, שהדקדוק יהיה נושא-לימוד בפני עצמו. שיטה טבעית להוראת לשון זרה לילדים הציע מישל מונטין (1533–1592), שתיאר את הדרך הקלה, שלמד בה לאטינית בהיותו בן שש: מורה פרטי לימדו לא כמקובל בתקופתו, מספרים ועל ידי שינון כללי דקדוק, אלא על ידי דיבור בלאטינית-ממש, כמו שלומד התינוק את לשון אמו. ומעניין, פי מונטין מספר, שאחר בואו לבית-הספר שכח במשך הזמן לדבר לאטינית מחוסר שימוש בלשון זו, שכן בזמנו לא דיברו שם לאטינית.²

מן המאה השבע-עשרה נזכיר שני מבקרים, שהייתה להם השפעה מכרעת על שיפור החינוך בכלל: קומניוס ולוק. י קומניוס (1592–1670), מאבות החינוך המודרני, נתן דעתו גם לתיקון הוראת לשונות ופרסם ספר ללימוד לשון בשיטה

1. Newmark, Maxim: Twentieth Century Modern Language .1

Teaching, New York, The Philosophical Library, 1948, p. 2.

2. Florio, John (translator): The Essays of Michael Lord .2

of Montaigne, London, George Roulette and Sons, 1885, p. 78.

חדשה³. החומר הדקדוקי שבספר זה לא הוקנה בצורת כללים, אלא על ידי שימוש: תחילה השפה ואחר-כך הדקדוק. זהו הניסיון הראשון ללמד דקדוק בדרך אינדוקטיבית. בעקבות כלל יסודי שקבע, כי לשון יש ללמד על ידי תרגול ולא מפללים, הציע דרך הוראה, המבוססת על חיקוי, חזרה ותרגול רב⁴. לפי הנחתו, "שאינ דבר מובן, שלא נתפס תחילה בחושים", הציע לראשונה את התמונות כאמצעי-עזר בהקניית מלים בלשון חדשה.

דעותיו של ג'ון לוק (1632–1700) על הוראת לשונות מגלות סימני השפעה של מונטין ושל קומניוס. לוק, שביקר קשות את שיטת הוראת הלאטינית בזמנו, המליץ על הוראת צרפתית פלשון שנייה לילדים, וזאת בדרך השיחה הטבעית, כדרך לימוד לשון האם⁵. לדעתו אין ללמוד לשונות אלא כדרך שנוצרו הלשונות – לא לפי כללים, אלא בדרך המקרה

3. שם הספר: *Ianua Linguarum Reserata*. הספר, שכתובתו הושלמה בשנת 1628, נדפס לראשונה בשנת 1631 ונתקבל באהדה רבה. תוך זמן קצר תורגם ל-16 לשונות, ובמשך דורות נחשב לספר לימוד יסודי (עיין על כך בספר הנזכר בהערה 1, ע' 3). על הפופולאריות הרבה שלו העיר יצחק מירקין, כי "היה אחרי הביבליה הנפוץ והנקרא ביותר (ראה ספרו: תולדות החינוך וההוראה, ירושלים, תרפ"ד, ע' 75).

4. *Bahlsen, Leopold: The Teaching of Modern Languages*, transl. by M. Blakemore Evans, New York, Ginn & Co., 1905, p. 4.

5. *Locke, John: Some Thoughts Concerning Education*, London, Cambridge University Press, 1880.

והשימוש בפי דובריהן; ועל כן ההרגל והשימוש הם הגורמים הקובעים, ולא כללים, שהמציאו מדקדקים⁶.

דעות דומות עם הצעות מעשיות להוראת הלשון בשיטה טבעית, כדרך לימוד לשון האם, פורסמו גם במאה השמונה-עשרה והתשע-עשרה⁷, אולם הצעות אלה עדיין לא הביאו לידי רפורמה כללית בהוראת לשונות. נראה, שלשם שינוי בתחום זה יש צורך בשינוי ניכר גם בתנאי הסביבה, המחייב או מעודד שאיפות חדשות בהוראת לשונות ומביא לידי חיפוש שיטות הוראה יעילות להשגת המטרות החדשות⁸. תנאים

Quick, R. H: Locke on Education, London, Oxford .6

University Press, 1880,138.

דעה דומה לזו הייתה ביסוד הרפורמה של המדקדקים מן האסכולה המבנית, שדחו את הדקדוק הנורמטיבי והציעו במקומו דקדוק מתאר. עניינם היסודי היה: לא כיצד צריך לדבר, אלא כיצד מדברים למעשה (עיין על כך במאמרי: "תרומות הבלשנות המבנית להוראת לשון", שבילי החינוך, קיץ תש"ך, ע' 3-20).

7. ספרו של Newmark (הערה 1), 5-6.

8. תנאים כאלה נוצרו גם בימי מלחמת העולם השנייה, כאשר צבא ארה"ב פתח קורסים להוראת לשונות בשיטה חדשה, שגודעה בשם "שיטת הצבא" (ASTP). עקרונות שיטה זו פותחו והוצעו עוד לפני המלחמה, אך רק כאשר היה צורך דחוף להכשיר אנשי צבא לדבר בלשונות זרות, ניתנה האפשרות לבלשנים מן האסכולה המבנית לנסות את תורתם. מפני ההישגים הטובים בשיטת הצבא נעשו לאחר המלחמה ניסיונות בשיטה זו גם במוסדות לימוד אורחיים. כך החלה המהפכה השנייה בהוראת לשונות בהשפעת תנאי החיים וצורכי הסביבה (עיין על כך בפירוט במאמרי: שיטת הצבא האמריקני בהוראת לשון, החינוך תשי"ט א-ב, ע' 37-46).

כאלה התחילו להיוצר במאה התשע-עשרה לערך: התפתחו אז יחסי מסחר בין-לאומיים, שהצריכו כושר דיבור בלשונות מודרניות; התפתח מדע הפונטיקה, שהטעים את חשיבות ההגייה ואת הצורך בתרגול הדיבור בהוראת לשון חדשה; אף רבתה ההכרה בצורך לבסס את ההוראה על ממצאי הפסיכולוגיה, ובייחוד עלה ערכה של התעניינות הלומד פגורם מרכזי בתהליך הלימוד.

ואכן התחילו בתקופה זו הניסיונות הראשונים להוראת לשונות בשיטה טבעית. הם נעשו בהיקף מצומצם ולמטרות מסוימות, כמו בפעולתו החלוצית של גוטליב הֶנְס בניו-היבן שבארצות-הברית. בשנת 1866 פתח הֶנְס בית-ספר פרטי ללימוד לשונות מודרניות בשיטה טבעית.⁹ שנה לאחר מכן פרסם הֶנְס ספר, המגלה מחדש, או מפרש מחדש, את השיטה הטבעית, שכאמור, הוצעה כבר לפניו¹⁰, אלא שהוא נוהג לפיה בשיטתיות רבה יותר מקודמיו בהוראה

9. הוא התחיל לנסות שיטה טבעית בהוראת הגרמנית עוד קודם לכן, כנראה משנת 1841. בשיטה זו ויתר על התרגום, לימד דקדוק פונקציונלי, והעיקר: הוא דחה את הספר כמרכז הלימוד, וקבע במקומו תרגול שמיעה ודיבור (עיין על כך באנציקלופדיה בריטניקה, כרך 9, ערך: Foreign Languages, Teaching of טועים אפוא הכותבים, כי סובר הוא אבי השיטה הטבעית, למשל, James Geddes, בעל המאמר: The Old and The New, French Review, VII, 1933, p. 26-38. כמוסבר למעלה, הצטרף סובר להֶנְס ופעל יחד איתו.

10. שיטה זו הוציע לראשונה מונטין (לעיל, הערה 2), ואח"כ לוק (לעיל, הערה 5).

בבית־הספר¹¹. מספר שנים אחר כך הקים הַנְס בארה"ב, בשיתוף עם חלוץ אחר להוראת לשונות מודרניות, ג'וזף סובר (J. Sauveur), אולפני קיץ ללימוד לשונות מודרניות בקורס אינטנסיבי בן חמישה שבועות. רוב הלומדים בקורסים הללו, שאורגנו במרכזים רבים בכל רחבי ארה"ב, היו מורים ללשונות מודרניות, שביקשו לנסות בכיתותיהם את השיטה החדשה¹². סמוך לאותה תקופה נוסדו בתי־ספר פרטיים ללימוד לשונות מודרניות במטרה להקנות כושר דיבור בלשונות אלה, מיומנות שלא נלמדה אז בבתי־הספר הציבוריים. בתי־ספר אלה סיפקו את הצרכים של אמריקנים עשירים, שהיו מעוניינים ללמוד לדבר בלשונות אירופה, בעיקר למטרת תירות¹³. מבין סוחרי הלשון־הללו ידוע ביותר מקסימיליאן ברליץ, שפתח את בית־ספרו לשפות בפרובינדס שבארה"ב בשנת 1878. הדרישה ללימוד הדיבור בלשונות מודרניות הייתה פה גדולה, שמשפחת ברליץ הצליחה לפתוח למעלה ממאתיים בתי־ספר ללשונות בכמה מדינות.

פעילות זו וכיוצא בה במספר ארצות באה ביזמתם של מורים יחידים, שניסו ללכת באותה הדרך, שהילד לומד

Harris, C. W. (editor): Encyclopedia of Educational Research, Third Edition, New York, The Macmillan Co., 1960, p. 862.

Buchanan, M. A. and E. D. MacPhee: Modern Language Instruction in Canada, Vol. I, The University of Toronto Press, 1928, p. 237.

13. אנציקלופדיה בריטניקה, כרך 9 (לעיל, הערה 9).

בה את לשון אמו. למעשה היה זה שימוש בעיקרון, ולא בשיטת הוראה מוגבשת¹⁴, ולא היו כאן אלא גישושים לגיבוש שיטת הוראה חדשה. גם אם הצליחו מורים אלה בדרך זו לשפר את הוראת הלשון, לא הגיעו הדברים לידי הצעת שיטה ברורה, ועל כן לא היה בניסיונות אלה כדי לעזור תנועת רפורמה בהוראת לשונות מודרניות, אם כי בלי ספק סללו ניסיונות אלה את הדרך לרפורמה¹⁵. ראשיתה של זו מיוחסת לחוברת קטנה, שפרסם המורה הגרמני ו' ויאטור בשנת 1882¹⁶. בפרסום זה דרש המחבר שינוי בהוראת לשונות, אף הציע שיטת הוראה חדשה, הדומה בעיקרה לשיטה הטבעית: במקום שיטת התרגום המקובלת, שלפיה יצירה ספרותית קלאסית היא חומר הלימוד הראשון, ותהליך הלימוד מבוסס על תרגום ועל תרגול רב, דרש ויאטור להעמיד את הדיבור במרכז הלימוד ובראשיתו. את התרגול בדיבור הציע במקום התרגום, החוצץ בין הלשון לבין תוכנה, לכן יש להשמיטו וליצור קשר ישיר בין הלשון החדשה לבין מובנה, בלי התיווך של לשון האם¹⁷. את תרגול הדיבור

14. Newmark (לעיל הערה 1), ע' 6. "היא יותר עיקרון מאשר שיטה, ויותר מפל שיטה אחרת היא תלויה באישיות המורה" (שם, ע' 282).

15. זוהי גם דעתו של Mackey. עיין בספרו: Language Teaching Analysis, Bloomington and London; Indiana University Press, 1967, p. 143.

16. Viëtor, W.: Der Sprachunterricht muss umkehren, Leipzig, O. R. Reisland, 1882.

17. על יסוד ההנחה, שבהוראה עפ"י השיטה הטבעית נוצר

ביסס על אימון פונטי שיטתי. מלים יש ללמד, לדעת ויאָטור, במשפטים ולא ביחידות נפרדות, שכן המשפט נחשב ליחידה הבסיסית של הדיבור. אף משפטים אין ללמד ביחידות עצמאיות, אלא בהקשרים, העשויים לעניין את הלומדים. חומר חדש יילמד בסיוע תמונות ותנועות בצירוף אוצר-המלים, שכבר נלמד. הדקדוק יילמד בדרך אינדוקטיבית, והקריאה תידחה לשלב מאוחר יותר. את חומר הקריאה צריך לדרג, ובדין שיילמד על המדינה הזרה ועל תרבותה.

בהצעת שיטתו של ויאָטור אפשר לגלות עקרונות ורעיונות, שהוצעו שנים רבות לפניו, והרבה הושפע מממצאי המחקר הפונטי ומויקתם להוראת לשונות¹⁸. מכל מקום הבחינה הפונטית של הלשון תופסת מקום מרכזי בשיטתו, ועל פן יש שפינו אותה גם "השיטה הפונטית" בצד הפיזיים האחרים שלה: "שיטת הרפורמה" ו"השיטה החדשה".

קשר ישיר בין הלשון הנלמדת לבין מובנה, פונתה שיטה זו בהמשך התפתחותה "שיטה יסירה". על השאלה, אם אמנם ייתכן קשר ישיר כזה אנב סילוק מוחלט של לשון האם מתהליך הלימוד דנתי בספרי: הוראת עברית לאנאלפביתים, ת"א, תרבות וחינוך ומשרד החינוך והתרבות, תשכ"ד, ע' 172-174.

18. לפני פרסום חוברתו שהה ויאָטור באנגליה שנתיים (1872-1874) ולימד שם גרמנית. שם, כנראה, הושפע מן המחקר הפונטי או למד עליו יותר. יש המייחסים לו את ניצול המחקר הפונטי להוראת לשון; כך למשל, Markey (בספרו הנ"ל, לעיל הערה 15, ע' 144). אולם נראה, שבכך קדם Sayce לויאָטור. עיין בספרו של Newmark (לעיל הערה 1), ע' 8.

אם כן, ויאָטור גיבש רעיונות של קודמיו על דרך הוראת לשונות והציע שיטת הוראה חדשה מדורגת בשיטתיות, שההגייה היא יסוד מרכזי בה. הוא הצליח לערער את שיטת התרגום המקובלת, שכן חוברתו עוררה פולמוס לזהט בין תומכים למתנגדים. עיקרו של הפולמוס היה בניגוד שבין לימוד על ידי דיבור בלבד ועל ידי שימוש רב בריאליה ובין המקובל בשיטות הישנות, שהיו מבוססות על תרגום ודקדוק, ולדברי תומכיהן הביאו גם התעניינות אסתטית ואינטלקטואלית. הפולמוס הזה, שיצר ספרות ענפה¹⁹, הסתיים בסופו של דבר במעין פשרה של ה"שיטה החדשה" (הפונטית) עם ה"שיטה הטבעית" (שיטת-האם) ואף עם השיטה המסורתית. פשרה זו נתקבלה לא רק על יסוד שיקולים עיוניים, אלא גם על יסוד ניסיון ההוראה ומגבלות תנאיה. כך נולדה שיטת הפשרה, שכונתה בשם הכללי "השיטה הישירה", והיו לה מספר גוונים במקומות שונים בעולם.

טעות היא אפוא לכנות את "שיטת הרפורמה" בהוראת לשונות בשם "שיטה טבעית" או "שיטה ישירה" – שכן ה"שיטה הטבעית", כפי שראינו, קדמה ל"שיטת הרפורמה" בעיקר בעיקרון דידאקטי, שעדיין לא הגיע לידי גיבוש כשיטת הוראה. לעומת זאת ה"שיטה הישירה" היא תוצאת הפולמוס על "שיטת הרפורמה" (השיטה הפונטית) מיסודו של ויאָטור). כלומר: ה"שיטה הישירה" גובשה שנים מספר לאחר תחילת

19. הספרות הגדולה. הקשורה בפולמוס זה. סוכמה והוערכה

בחיבור הנזכר בהערה 12.

הרפורמה. אי-הבחנה בין שלוש השיטות הנ"ל – השיטה הטבעית, "שיטת הרפורמה" ו"השיטה הישירה" – מקורה בעובדה, שפולן מבוססות על עיקרון ראשי אחד: העמדת הדיבור במרכז ההוראה. אולם מבחינות אחרות שונות שיטות אלה זו מזו; מן הדין להבחין ביניהן, ובייחוד שונה ה"שיטה הפונטית" משתי האחרות בגלל השיטתיות שבה²⁰.

ויאטור נחשב לאבי הרפורמה בהוראת לשונות, אם כי לא הוא הגה את רוב העקרונות שבשיטתו; יותר מכן: מבחינה פרוגולוגית קדם לחוברתו פרסום של בן דורו הצרפתי פ' גואין, שאף הוא הציג שיטה חדשה ומקורית להוראת לשונות, וגם היא מכונה "שיטה טבעית". אף גואין הציג דיבור במקום ספרות, ובכך היה קיצוני ביותר – הוא התעלם לגמרי מקריאה וכתובה²¹. בגיבוש תהליך ההוראה של לשונות נקט גואין עקרונות של המדע הפסיכולוגי החדש, כגון אסוציאציות של רעיונות, ויזואליזציה, לימוד באמצעות החושים, מרכזי התעניינות, משחק ופעילות בסיטואציות מחיי יום-יום²². על כן מבחינה מתודית עדיפה שיטתו מזו של ויאטור. אולם ספרו של גואין, שפורסם בצרפתית בשנת 1880, הגיע לידיעת הרבים רק לאחר שתורגם לאנגלית

20. ספרו של Newmark (לעיל הערה 1), ע' 296.

21. יש המציינים זאת כליקוי של שיטתו. מכל מקום על רקע התקופה והמגמה לרפורמה, שהוגדרה לעיל כמהפכה, אפשר להבין את מעברו של גואין מקיצוניות (ספרות) לקיצוניות (דיבור).

22. ייתכן, שגואין הושפע בכך מידידו הומבולט (עיין בספרו

של Mackey, לעיל הערה 15, ע' 144).

1892)²³, ואז כבר הופרה שיטת ויאטור ונתקבלה במהירות גם מחוץ לגרמניה. אמנם אחר פרסומה של שיטת גואין זכתה להערכה רבה בגרמניה ובארה"ב²⁴, וכמה מרעיונותיו אף היו מקור לפיתוח ה"שיטה הישירה"²⁵, אבל רק פעבור יובל שנים בערך חזרו אנשי המקצוע לשיטתו ואף נעזרו באחדים מעקרונותיה להוראת לשונות מודרניות²⁶. בייחוד ראוי לציין משיטת גואין את העיקרון של הסדרות הפרונולוגיות, שנתקבל בשיטות הוראה רבות²⁷, ועיקרון חשוב אחר – הפעלת

Gouin, F.: The Art of Teaching and Studying Languages, .23
transl. by H. Swan & V. Betis, New York, Charles Scribner's
Sons, 1892.

24. ועדה חשובה, שהוקמה מטעם האגודה ללשונות מודרניות לבחינת שיטות הוראת לשון, החשיבה מאוד שיטה זו: "על יסוד ההפרה, שלימוד לשונות מודרניות בדין שייעשה מעניין יותר, ועל יסוד השאיפה לסגל את ההוראה לדרכי הפעילות של מוח האדם, הוצעה שיטה הראויה לתשומת לב רצינית יותר משיטת הדקדוק או מן השיטה הטבעית: זוהי השיטה, שהמציא גואין ופרסם בטיס" Report of the Committee of Twelve of the Modern Language Association of America, Boston, D.C. Heath and Co., 1900, p. 20.

25. ספרו של Mackey (לעיל הערה 15), ע' 144.

Unesco: The Teaching of Modern Languages, .26
Paris, 1955, p. 76.

27. גם בהוראת עברית הוצע להשתמש בעיקרון זה: א) להוראת ילדי עולים (ד"ר שאול זיו, דרכים בהוראת הלשון לילדים עולים, אורים, אלול תשי"ט); ב) בהוראת אנאלפביתים (שלמה הרמתי: הוראת עברית לאנאלפביתים, הערה 17, ע' 151-157).

הלומד על ידי המחזות חומר הלימוד – שהזנח שנים רבות בשיטה הטבעית ובשיטה הישירה לגנייהן, וחזר והוכר בשנים האחרונות כחשוב ביותר ליעילות הלימוד.

כלום לא מסתבר מדיון זה, שגואין הוא אבי הרפורמה בהוראת לשון? מבחינה כרונולוגית ואף מבחינה עניינית ייתכן, שיש להשיב על כך בחיוב, כדעת אחדים²⁸. אבל גם אם מבחינה כרונולוגית קדם פרסומו של גואין לפרסום של ויאטור, וגם אם עקרונות גואין נתקבלו ברפורמה – הרי מבחינת ההשפעה הראשונה להחלת הרפורמה ולתחילת הפולמוס עליה – הבכורה היא לויאטור. עובדה היא, שהחזרת שלו היא שעוררה את הפולמוס הגדול, שהביא לידי רפורמה בהוראת לשונות בארצות רבות.

עם הצעת שיטת ויאטור (השיטה הפוניטית) התחילה, כאמור, הרפורמה בהוראת לשונות מודרניות. אמנם בראשית צעדיה לא נתקבלה שיטת הרפורמה כדוגמה לחיקוי, אלא כל מורה יצר לו את שיטתו למעשה על-פי עקרונות השיטה. ולא תמיד הובנו והוצאו לפועל עקרונות אלה לפי כונת ויאטור וגואין. הדמיון של עקרונות אלה לשיטה הטבעית, שזוהתה עם שיטת-האם, גרם לטעות נפוצה, כאילו עיקרה של הרפורמה הוא ללמד לשון זרה ממש פדרך שהילד לומד את לשון אמו מתוך התעלמות מן ההבדל המהותי שבין שתי משימות אלה, בין לימוד לשון אם לבין לימוד לשון זרה.

Hall, Robert, H. Jr.: New Ways to Learn a Foreign Language, New York, Bantam Books, Inc. 1966, p. 20.
ועיין גם באנציקלופדיה בריטניקה, כרך 9 (לעיל הערה 9).

טעות זו שימשה עילה לנזח את הרפורמה ולערערה, ואילו למעשה עורער בכך רק פירושה המוטעה, ולא השיטה גופה. תקופת ההוראה הראשונה לפי שיטת הרפורמה עם השינויים שחלו בה נמשכה עד סוף המאה התשע-עשרה. בתחילת המאה העשרים התחילו להופיע ספרי לימוד בשיטה החדשה על-פי דגם קבוע, שהיה שונה משיטת הרפורמה המקורית, ואז גם נתקבל השם שיטה ישראלית²⁹. ב-1902 הנהיגו את השיטה הישראלית כשיטה יחידה בבתי-הספר בצרפת. עם התפשטות השיטה הזאת לארצות אחרות נעשו בה גיוונים אחדים: בגרמניה, למשל, נוסף האלמנט הפונטי משיטת ויאטור; בשווייץ הותאמו לשיטה תמונות-קיר גדולות ואמצעי המחשה יעילים אחרים; ברוב הארצות נעשו פשרות לגבי מספר עקרונות יסוד של שיטת הרפורמה, בעיקר בשל קשיים מעשיים, שעמדו לפני המורים³⁰. כך נוצר מגוון של שיטות הוראה חדשות, שכולן נתכנו באותו שם שיטה ישראלית, אם כי היו שינויים ביניהן. על כן נראה לי, שרצוי לכנות את שיטת הפשרה בשם גישה ישראלית, שבמקומות שונים התפתחו ממנה נוסחות שונות, וכל אחת מאלה נקראת שיטה ישראלית³¹.

(המשך יבוא)

29. השם הזה נזכר לראשונה בשנת 1901 בחזור של משרד החינוך הצרפתי (עפ"י Mackey, לעיל הערה 15, ע' 146).

30. Mackey (הערה 15), ע' 146-147.

31. ההבחנה בין גישה לשיטה הוסברה בספרי הלכה ומעשה בהוראת הלשון העברית, ת"א, עמיתי, 1968, ע' 8. עיקרי הבחנה זו יובאו להלן בפרק האחרון.